

PSALMEN ZINGEN IN DE 21^E EEUW

DEPUTATEN
EREDIENST
CGK

Psalmen zingen in de 21^e eeuw

Een handreiking voor de keuze van berijming
en muzikale vormgeving om de psalmen
te kunnen blijven zingen in de eredienst

Uitgave:
Deputaatschap Eredienst van de Christelijke Gereformeerde Kerken

Productie: Buijten & Schipperheijn

© 2022 Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1. Uit het hart - uit het oog	6
Zingbaarheid van de teksten	6
Zingbaarheid van de melodieën	7
<i>kader</i> Psalmen in de Bijbel	8
2. Wat is de waarde van het zingen van psalmen in de eredienst?	10
a. Gods Woord in mensenwoord	10
b. Geloofsbeleving	11
c. Verbondenheid met Israël	12
<i>kader</i> Christus in de psalmen	13
3. Berijmingen: van oud en vertrouwd tot verrassend eigentijds	14
a. Waarom zingen we de psalmen in een berijming?	14
<i>kader</i> Zingen van de oorspronkelijke Bijbelteksten: psalmodiëren	15
b. Verschillende berijmingen beschreven en beoordeeld	16
<i>kader</i> Psalm 133 in zes berijmingen	19
c. Overwegingen bij de keuze van een berijming	23
4. Muziekstijlen en instrumentkeuze	27
a. Is er plek voor andere instrumenten naast het orgel?	27
b. Nieuwe psalmzettingen spelen: alleen met een muziekgroep of ook op het orgel?	28
c. Nieuwe psalmzettingen leren: hoe pak je dat aan?	29
Basisrepertoire	29
Aanleren: herhaling	31
Aanleren: noten	31
Ook een luisterlied is bruikbaar in de eredienst	31
d. Wat komt er kijken bij begeleiding door een muziekgroep?	32
Kwaliteit	32
Repetities	32
Bladmuziek	33
Financiën, aankoop van instrumenten	33
5. Een bewuste keuze met het oog op de toekomst	35
a. Advies van deputaten	35
Welke berijming kiezen we?	35
Welke muziekstijl en welke muziekinstrumenten kiezen we?	36
b. Hoe te komen tot beleid ten aanzien psalmzingen?	37
Kerkenraad	37
Gemeente	38
Aanpak	38
Verder lezen	40

Voorwoord

De ondertitel van deze brochure kan allerlei reacties oproepen. Zoals: ‘Moet er dan wat gekozen worden? Het is toch duidelijk wat de beste keuze is?’

Of: ‘Moeten we dan psalmen blijven zingen? Dat is toch steeds meer uit de tijd?’

We denken dat we op beide reacties een goed antwoord kunnen geven. Daar is deze brochure juist voor bedoeld. We hopen daarom dat u ermee aan de slag gaat en dat deze handreiking eraan zal bijdragen dat ook in de toekomst het zingen van psalmen een belangrijk onderdeel zal blijven uitmaken van de liturgie.

“Kunnen met name jongeren vandaag de inhoud van de psalmen zich geestelijk eigen maken als ze gezongen worden in de bekende berijmingen op de gebruikelijke Geneefse melodieën?” Deze vraag werd in 2013 gesteld op de generale synode van de CGK. Met die berijmingen werden de Oude Berijming van 1773 en de Nieuwe Berijming van 1968 bedoeld. En bij de melodieën gaat het om de 16e-eeuwse melodieën die vanaf de psalmberijming van Genève zijn gebruikt. De vraag werd beantwoord in twee rapporten van het Deputaatschap Eredienst. De GS heeft verzocht de adviezen over ‘de zingbaarheid van de psalmen’ te verwerken in deze brochure.

Bij ‘zingbaarheid’ gaat het zowel om de tekst als om de muzikale aspecten. Daarbij is duidelijk dat de genoemde berijmingen en melodieën niet bepaald eigentijds zijn. Dat steeds meer gemeenteleden de voorkeur geven aan eigentijdse liederen, is dan ook niet verwonderlijk. Daar gaan we in hoofdstuk 1 verder op in.

Tegelijk zijn we in onze kerken ervan overtuigd dat het belangrijk is om de psalmen te blijven zingen, dat is zelfs uitdrukkelijk in de kerkorde vermeld. Waarom dat zo belangrijk is, leest u in hoofdstuk 2.

Uit onderzoek dat deputaten hebben gedaan, blijkt echter dat we er niet zijn met de overtuiging dat psalmen zingen belangrijk is. Want veel jongeren - in de breedte van de kerken - ervaren afstand tot de psalmen als gevolg van zowel de tekst als de muzikale vorm. En het

is duidelijk dat dit niet alleen speelt bij jonge mensen. Daarom is het belangrijk om - voor het eerst of opnieuw - na te denken over:

- uit welke berijming(en) kan er het best worden gezongen?
- welke muziek gebruiken we daarvoor en welke instrumenten?

Deze brochure biedt hiervoor een handreiking, in lijn met de adviezen uit het rapport dat door de synode is aanvaard. Daarbij hebben we geprobeerd zo praktisch mogelijk te zijn, met oog voor de verschillende behoeften die er in de gemeenten kunnen bestaan. Het resultaat vindt u in de hoofdstukken 3 en 4.

Deze brochure is geschreven voor verschillende doelgroepen, zoals kerkenraden, liturgiecommissies, kerkmusici, jeugdbonden en geïnteresseerde gemeenteleden. Hoofdstuk 5 is met name voor kerkenraden bedoeld: daarin worden tot slot de hoofdlijnen samengevat en worden suggesties gedaan hoe keuzes gemaakt kunnen worden ten aanzien van het psalmen zingen in de eredienst.

De hoofdstukken zijn los van elkaar te lezen. Maar we hopen natuurlijk dat de inhoud boeiend genoeg is, zodat u kennis zult nemen van het geheel.

1. Uit het hart - uit het oog

Voordat we in de hoofdstukken hierna ingaan op de waarde van het psalmzingen en een handreiking bieden om dat op een goede manier te doen, besteden we eerst wat aandacht aan de reden om deze brochure te schrijven. Het zingen van psalmen, in welke vorm dan ook, wordt namelijk minder vanzelfsprekend. Ook in gemeenten waar in de eredienst - vooral of uitsluitend - psalmen worden gezongen, is er geen optimale aansluiting meer bij de geloofsbeleving van een deel van de gemeenteleden. En als de gezongen psalmen niet meer goed resoneren in het hart, komt er een moment dat de waarde van het zingen van psalmen uit het oog wordt verloren.

Om daar meer inzicht in te geven, vatten we wat resultaten samen van een representatief onderzoek dat onder CGK-jongeren is gehouden.¹

Zingbaarheid van de teksten

Uit het onderzoek is gebleken dat slechts voor een kwart van de jongeren de klassieke berijmingen van 1773 (OB) en 1968 (NB) goed zijn te *begrijpen*. Dit patroon blijkt zich heel breed voor te doen, hoewel er enig verschil is tussen de gemeenten van verschillende ligging en tussen de leeftijden. Je zou kunnen zeggen: ook in gemeenten waar alleen psalmen gezongen worden, staan de psalmen onder druk. Het is dus niet verstandig om dit probleem te ontkennen of niet na te denken over oplossingen.

Bij de aansluiting op de eigen *geloofsbeleving* ontstaat een wat positiever beeld. Maar ook hierbij ervaart iets meer dan de helft van de jongeren in meer of mindere mate een probleem. De oorzaak daarvan ligt met name in de combinatie van begrijpelijkheid, 'culturele afstand' en inhoud van de psalmteksten.

Dat er winst is te bereiken met een inspanning om de begrijpelijkheid te verbeteren, blijkt uit het feit dat twee derde van de jongeren

1 Daaraan deden 330 jongeren van 11-29 jaar uit 53 gemeenten mee. Ze kwamen uit het brede spectrum van ons kerkverband: uit kerken die alleen '1773' isoritmisch ('op hele noten') met orgelbegeleiding zingen, tot aan kerken die een breed scala van liederen en instrumenten gebruiken.

aangeeft dat ze de psalmen dan meer zouden waarderen, ook in gemeenten waar momenteel weinig psalmen worden gezongen. Hoe verbeter je die begrijpelijkheid? Voor veel jongeren is de NB al duidelijker dan de OB, maar er is vooral waardering voor De Nieuwe Psalmberijming (DNP; zie hoofdstuk 3). Toch blijkt het haast onmogelijk om met één berijming alle jongeren aan te spreken. In gemeenten waar alleen de OB wordt gezongen, is ongeveer de helft positief over het zingen van de NB en/of DNP. Maar in gemeenten waar al verschillende berijmingen worden gezongen, is er enerzijds een minderheid die de voorkeur geeft aan de OB en anderzijds een minderheid voor wie de nieuwere berijmingen nog niet aansprekend genoeg zijn.

Zingbaarheid van de melodieën

Het probleem dat met de term ‘zingbaarheid’ wordt bedoeld, is dat de muziekstijl van het klassieke psalmzingen (Geneefse melodieën begeleid door een orgel) ver afstaat van de muziekstijlen die onder jongeren populair zijn - en overigens niet alleen onder jongeren. Vandaar dat in het onderzoek aan de jongeren gevraagd is om hun mening te geven over psalmen die worden gezongen in eigentijdse muziekstijlen met bijpassende instrumentatie: die van The Psalm Project, waarbij de Geneefse melodieën nog wat ‘doorschemeren’, en die van Psalmen voor Nu, waarbij zowel tekst als muziek nieuw is (zie voor een nadere uitleg van beide hoofdstuk 3).

Het blijkt dat een duidelijke meerderheid van de jongeren aanpassingen van de muzikale stijl belangrijk vindt. Het gaat daarbij met name om een vlottere stijl. Daarbij wordt er ook op gewezen dat de karakters verschillen tussen psalmen duidelijker tot uiting zouden moeten komen dan in de Geneefse melodieën het geval is: die hebben alle een min of meer gedragen karakter. Daarnaast wordt vaak aandacht gevraagd voor het gebruik van meer instrumenten, naast of in plaats van het orgel.

Ook bij dit onderwerp geldt dat de verschillen tussen de gemeenten en de leeftijden niet groot zijn: er is dus in de breedte behoorlijk wat overeenstemming over de gewenste ontwikkeling.

Maar de muzikale voorkeuren zijn ook een kwestie van smaak. Op de voorbeelden die in het onderzoek werden gepresenteerd, reageert

de helft van de jongeren duidelijk positief. Een minderheid reageert negatief, maar wel om verschillende redenen: de een heeft toch een voorkeur voor de 'klassieke' muziekstijl, de ander vindt de voorbeelden wel mooi maar maakt zich zorgen over het draagvlak in de gemeente en weer een ander wil juist een verdergaande vernieuwing van muziekstijl.

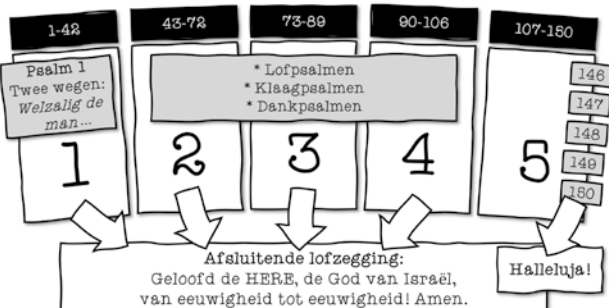
Samenvattend: de tekstbeleving en de muzikale stijl zijn voor veel jongeren uit de breedte van de kerken een belemmering om van psalmzingen te kunnen houden. Maar de jongeren zien wel degelijk mogelijkheden om dat te verbeteren en dat zouden de meesten ook toequichen.

Psalmen in de Bijbel

Psalm – komt van het Griekse '*psalmos*' (lied met harpbegeleiding)
 – Dit is een vertaling van het Hebreeuwse '*Mizmor*' (lied met begeleiding).
 – Het bijbelboek heet in het Hebreeuws '*Tehillim*' (lofliederen).

Psalmen

Dichters:

- ✓ David ✓ Ethan
- ✓ Asaf ✓ Salomo
- ✓ Heman ✓ Mozes
- ✓ Korachieten

Hallel:

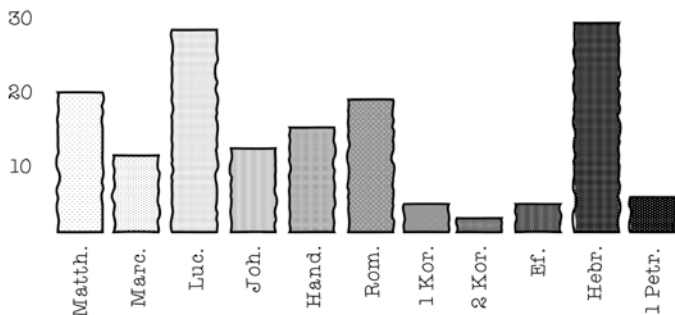
- ❖ Psalm 113 - 118

Bedevaardtsliederen:

- ❖ Psalm 120 - 136

Het verlangen naar de tempel is een centraal gegeven in het boek van de Psalmen.

Hoe vaak worden de Psalmen in het NT geciteerd?

2. Wat is de waarde van het zingen van psalmen in de eredienst?

Wat is nu de reden dat we zoveel belang hechten aan het zingen van de psalmen? Waarom zouden we ons moeten inspannen om de psalmen te blijven zingen? In dit hoofdstuk willen we nadenken over de waarde van de psalmen aan de hand van drie aspecten.

a. Gods Woord in mensenwoord

De psalmen zijn ontstaan in het leven van mensen: in diverse situaties zoeken en vinden zij hun weg naar God. Sommige psalmen zijn persoonlijke liederen van individuele mensen, andere komen uit de gemeenschap van het volk voort. Zo geven de psalmen stem aan de geloofsbeleving in alle aspecten daarvan.

Tegelijk maakt het psalmboek deel uit van de Heilige Schrift. Het heeft de Heilige Geest goed gedacht om in Gods Woord deze liedbundel op te nemen.

De psalmen zijn dus niet slechts een subjectieve ervaring van mensen, maar ook openbaring van God aan ons. Niet alleen gaan in de psalmen mensen uit naar de HERE, maar de HERE komt daarin ook tot ons. God legt ons zelf de woorden in de mond om Hem aan te roepen in alle verschillende situaties en stemmingen van ons geloofsleven.

Het bijzondere van zingen is dat het enerzijds onze stemming en beleving *verwoordt*, maar anderzijds ook onze stemming en beleving *vormt*. Een lied komt dan weer uit het hart, dan weer in het hart. Oftewel: we kunnen de psalmen 'uit' zingen en 'in' zingen. Zo kunnen we in een klaaglied onze nood naar God toe útzingen, maar wie in de nood een lied van hoop of een loflied zingt, kan daarmee het vertrouwen op God ínzingen.

Op deze manier werkt God met zijn Woord en Geest in ons, ook als we die zo menselijke psalmen zingen. Ze zijn Gods Woord in mensenwoord.

Dat geldt natuurlijk met name als de oorspronkelijke Bijbeltekst wordt gezongen (zie het kader in hoofdstuk 3). De berijmde psalmen zijn in feite liedbewerkingen van de oorspronkelijke psalmen. Maar dat neemt niet weg dat ook op die manier Gods Woord erin doorklinkt.

b. Geloofsbeleving

Je zou dus kunnen zeggen dat het psalmboek ons leert bidden en zingen. We vinden er, zoals gezegd, de meest uiteenlopende aspecten van het geloof. Wat een hoge lofzang klinkt bijvoorbeeld in Psalm 99, 100, 145 en 150! Hoe machtig wordt Gods trouw bezongen in Psalm 98 en 103 en wat een groot vertrouwen wordt geuit in Psalm 25, 27, 31 en 62. Maar ook: hoe kan het op en neer gaan in een mensenhart, zoals bijvoorbeeld Psalm 42/43, 63 en 73 dat verwoorden. En wat een diepe klanken van schuld en roep om genade klinken in de boetepsalmen, waartoe vanouds de psalmen 6, 32, 38, 51, 102, 130 en 142 gerekend worden, maar ook de boetepsalmen van het volk, zoals 44, 79, 80 en 85. Hoe diep wordt de nood en zelfs twijfel uitgeschreeuwd naar God in Psalm 13, 22, 88 en vele andere.

Laten we maar eerlijk zijn, niet al die aspecten zijn even aantrekkelijk, zeker ook niet voor de mens van vandaag. Gemakkelijk worden we meegenomen in een geloofsbeleving en de bijbehorende liederen waarin we betrekkelijk eenzijdig zingen over Gods liefde en goedheid, waarin alles goed is met God en goed komt. Ook in andere geestelijke liederen, maar juist in de psalmen worden de hoogte én de diepte bezongen, waarin we niet alleen leren om Halleluja, maar ook 'Uit de diepte roep ik tot U' te zingen.

Overigens, willen we echt leren bidden en zingen naar Gods woord, dan is het nodig om het hele psalmboek ter hand te nemen. In de kloosters worden alle 150 psalmen in één á twee weken gezongen. Ook Calvijn liet in de erediensten de psalmen achtereenvolgens zingen: de gemeente ging de volgende zondag verder met de psalm waar ze de vorige was opgehouden.

In onze kerkelijke praktijk zingen we die psalm(verz)en die passen bij de tekst, de preek en het thema. Dat heeft als groot voordeel dat de dienst een geheel wordt en de gemeente met gepast antwoord kan zingen op wat de Here spreekt. Maar uit de praktijk blijkt dat het aantal in de eredienst gezongen psalmen erg beperkt is en dat veel psalmen nauwelijks of nooit gezongen worden. En: we zingen meestal niet een hele psalm, maar een of enkele verzen eruit. Het zou goed zijn als zij die verantwoordelijk zijn voor de liedkeuze, zorgen dat *heel het spectrum* van de psalmen aan bod komt; en dat zoveel

mogelijk *hele* psalmen gezongen worden of (bij de grotere psalmen) die verzen die de hele *gedachtelijn* van de psalm samenvatten.

c. **Verbondenheid met Israël**

Een ander motief om de psalmen te zingen is dat we hiermee onze verbondenheid met het Joodse volk en de eredienst van Israël bewaren. Joden en christenen geloven in dezelfde God, en dienen Hem in hun erediensten. De christelijke eredienst is dan ook niet uit de lucht komen vallen, maar voortgekomen uit de samenkomsten in tempel en synagoge.

Het is duidelijk dat het psalmboek speciaal voor de eredienst in Israël is samengesteld. Sommige liederen gaan over het huis van God, zoals Psalm 24, 48, 100 en de bedevaartpsalmen 84 en 120 tot en met 134. Soms zie je in deze liederen liturgische elementen terug². Veel andere psalmen vinden hun aanleiding in het persoonlijke leven van een gelovige. Toch hebben ook deze individuele liederen een plek in de bundel voor de eredienst gekregen en zijn zo lied voor en van de hele gemeente geworden. Lieder die gemaakt werden bij een belangrijke gebeurtenis van het volk³ zijn ook opgenomen in de psalmbundel voor de eredienst.

Zo hadden de psalmen in tempel en synagoge een prominente plaats. We kunnen ervan uitgaan dat ook in de vroege christelijke kerk de psalmen in de eredienst bleven klinken. Door de geschiedenis van de kerk heen hebben ze die plaats behouden.

In onze tijd is er veel te doen over de verhouding tussen Israël en de kerk. In dit verband kunnen we er ook op wijzen, dat we door het zingen van psalmen het Oude Testament het volle pond geven. Waar nogal wat christenen het OT als meer of minder afgedaan beschouwen omdat we in de nieuwe bedeling leven, zullen we door het psalmen zingen ervaren dat de Schrift een eenheid is.

Wanneer we de psalmen zouden loslaten, laten we onze liturgische wortels, die in Israëls eredienst liggen, los en doen we onszelf én onze God tekort.

- 2 Bijvoorbeeld de dialoogvorm in Psalm 24:7-10, Psalm 121 en 134, waarin een afwisseling van zangers (het volk, tempelkoren, priesters) hoorbaar is.
- 3 Bijvoorbeeld Psalm 114 bij de uittocht, 79, 80 en 137 in de ballingschap en 126 bij de terugkeer uit ballingschap.

Christus in de psalmen

De psalmen zijn voor de christelijke eredienst en geloofsbeleving onmisbaar. De psalmen hebben echter ook de beperking van de oude bedeling. Jezus wordt er niet in genoemd. Er wordt wel naar Hem verwezen: zoals heel het OT heenwijst naar Jezus Christus, geldt dit zeker van de psalmen. Er zijn er die we uitdrukkelijk *messiaanse psalmen* noemen, zoals Psalm 2, 45 en 110. Een heel aantal psalmen wordt op een bijzondere manier in het leven van Jezus vervuld, zoals 16, 22, 41 en 69 – in het NT worden deze zelfs aangehaald.

Maar Jezus' Naam klinkt er niet in en ook het kruis wordt er niet in genoemd.

De Heilige Geest wordt in de psalmen wel genoemd, maar dit spreken over de Geest dateert van vóór de vervulling van Pinksteren.

Kortom: de heilsfeiten van de geboorte tot aan de wederkomst van Christus, inclusief de zending van zijn Geest, komen in de psalmen slechts indirect naar voren.

Wil de gemeente haar Heiland en Heer bezingen en de drieënige God aanroepen, dan doet ze er goed aan om ook andere liederen te zingen. Het NT geeft hier zelf ook de ruimte en de aanzetten voor. Verschillende teksten lijken liederen uit de vroege christelijke kerk te citeren, zoals Efeziërs 5:14, Kolossenzen 1:15-20, wellicht ook 1 Korintiërs 13 en 1 Timoteüs 3:16. Te wijzen valt op de lofliederen in de visioenen van Johannes.⁴ Bovendien roept de Here ons in Efeziërs 5:18v en Kolossenzen 3:16 op om 'psalmen, lofzangen en geestelijke liederen' te zingen.⁵ In het NT heeft God ons geen liedboek gegeven, maar wel de Heilige Geest om de Here een nieuw lied te kunnen blijven zingen.

4 Openbaring 4:8, 11, 5:9-10, 11:17-18, 15:3-4, 19:1-3.

5 Zie hierover C.J. Droger, Een gevoelige snaar, blz.31v.

3. Berijmingen: van oud en vertrouwd tot verrassend eigentijds

a. **Waarom zingen we de psalmen in een berijming?**

Psalmen komen optimaal tot hun recht als ze gezongen worden. Wie de psalmen in zijn eigen taal wil zingen, ervaart met een vertaalde Bijbeltekst niet de poëtische kracht van de Hebreeuwse tekst, hoe goed de vertaling inhoudelijk ook is. De psalmen rechtstreeks uit de Bijbelvertaling zingen kan op zich wel, maar dat vraagt geofende zangers (zie onderstaand kader).

In de Reformatie kreeg de gemeente als het ware haar stem terug en ging zij weer zingend deelnemen aan de eredienst. Het is niet verwonderlijk dat in die tijd de eerste *berijmingen* van de psalmen ontstonden. Het grote voordeel van berijmingen is dat de psalmen op deze manier beter zingbaar worden en men ze zich gemakkelijker eigen kan maken.

De melodieën bij die berijmingen moesten voor de gemeente, een grote groep ongeschoolde zangers, geschikt zijn. Daarom werden voor het Geneefs psalter bestaande of nieuw gecomponeerde melodieën gebruikt met een beperkt bereik (iets meer dan een octaaf) en een eenvoudige ritmiek (alleen ‘hele en halve noten’). Voor elk vers werd dezelfde melodie gebruikt. De tekst moest natuurlijk passen op de melodie, wat gevolgen heeft voor regellengte, ritme en rijm. Omdat elke psalm in één bepaalde toonsoort is geschreven en elk vers op dezelfde melodie is gemaakt, heeft elk vers dat je zingt hetzelfde muzikale karakter. Dat hoeft op zich geen probleem te zijn, maar het is daarmee niet mogelijk om binnen een psalm opvallende tekstuele wendingen muzikaal tot uiting brengen. Zie bijvoorbeeld de grote contrasten binnen Psalm 77: de psalm begint klaaglijk, maar de tweede helft roemt Gods grootheid. Dat grote verschil wordt niet hoorbaar in de melodie die eigenlijk alleen bij het eerste deel past.

Ook is het onvermijdelijk dat in de berijming woorden van de originele psalmtekst verloren gaan en, vooral, woorden toegevoegd worden. Soms zagen dichters zich genoodzaakt zelfs twee keer zoveel woorden te gebruiken om een Bijbelvers in de mal van de psalmmelodie te gieten en de versregels te laten rijmen. Dat brengt

uiteraard ook met zich mee dat er nogal wat interpretatie meekomt in de berijming en de nodige dichterlijke vrijheden. Overigens is in de NB en met name in DNP getracht om zo min mogelijk toe te voegen aan de Bijbeltekst.

Maar ondanks de genoemde nadelen heeft het berijmen van de psalmen ertoe bijgedragen dat deze Bijbelliederen al eeuwenlang een prominente plaats in de liturgie hebben.

Zingen van de oorspronkelijke Bijbelteksten: psalmodiëren

In het Liedboek (2013) zijn 21 psalmen opgenomen in de vorm van een antifoon: na een refrein, met een zichtbare tekst op een uitgeschreven melodie, wordt de complete onberijmde psalmtekst gezongen op de noten die in het voorbeeld op de derde balk staan.

The image shows three staves of musical notation in G major (one sharp). The first staff is a reciting tone consisting of a sequence of quarter notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4. The second staff contains the text: "De Le-ven-de waakt o-ver je gaan en je ko-men". The third staff contains the text: "van nu aan tot in eeu - wig - heid." and is labeled "Psalm 121,8". The notation uses a mix of quarter and eighth notes to represent the reciting tone and the psalm text.

Daarbij wordt elke regel reciterend gezongen op afwisselend de noten van de eerste en de tweede helft van die derde notenbalk (de twee 'reciteerformules'). De lange (vierkante) noten vormen de reciteertonen, waarna de laatste lettergrepen worden gezongen op de kortere (ronde) noten. Na de psalmtekst volgt ten slotte weer het refrein. In de getijdendiensten in de kloosters komen op deze wijze álle psalmen in enkele weken aan bod.

Ook in de Anglicaanse kerk worden psalmen reciterend gezongen: de 'chants'. Dat gebeurt met meer variatie dan in bovenstaand voorbeeld: er zijn in elke chant meer dan twee reciteerformules én er wordt vierstemmig gezongen.

Het vergt oefening om de psalmodie ritmisch exact gelijk te zingen, omdat de 'melodie' grotendeels bestaat uit reciteertonen die onderverdeeld moeten worden in noten waarvan de lengte niet voorgeschreven is. Het is echter niet de bedoeling om dan maar alle lettergrepen even lang te maken. Bij reciterend zingen wordt als het ware op verhoogde toon in een rustig spreektempo gezongen, met de accenten en pauzes die passen bij de tekst. Deze zangwijze is dus niet geschikt voor gemeentezang (behalve het refrein van een antifoon). Maar in de dienst kan zo'n onberijmde psalm wel door een voorzanger of een koor worden gezongen.

b. Verschillende berijmingen beschreven en beoordeeld

In de loop der eeuwen zijn er in ons land heel wat berijmingen verschenen. Het is onmogelijk om die allemaal te beschrijven en te beoordelen. We geven een korte beschrijving van de klassieke berijmingen en van enkele berijmingen die, naar onze inschatting, weinig in onze kerken (zullen worden) gebruikt. De meeste aandacht gaat uit naar drie recente berijmingen die ook voor het onderzoek onder jongeren zijn gebruikt (zie hoofdstuk 1). We sluiten af met een kader met zes verschillende berijmingen van Psalm 133.

In 1773 verschijnt wat we nu de *Oude Berijming* noemen. Deze berijming was qua zingbaarheid een grote vooruitgang ten opzichte van de berijming van Datheen. Voor veel gemeenten is deze berijming ook na bijna 250 jaar nog steeds de standaard. Het taalgebruik staat inmiddels ver af van wat in het dagelijks verkeer gebruikelijk is, maar voor velen zijn vooral de bekendere psalmverzen dierbaar.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt een commissie ingesteld door de Hervormde Kerk om een *Nieuwe Berijming* te maken; tien jaar later doen ook de Gereformeerde Kerken mee (de CGK vaardigen waarnemers af). Deze berijming ziet uiteindelijk in 1968⁶

6 De NB is in 1967 afgerond, maar pas in 1968 gedrukt.

het licht. In de Christelijke Gereformeerde Kerken wordt de NB vrijgegeven, waarna hij in toenemende mate wordt ingevoerd als berijming naast de OB of als standaardberijming. Het taalgebruik is wat eigentijds dan die van de OB, maar inmiddels ook behoorlijk gedateerd.

Na deze klassieke berijmingen is een aantal berijmingen verschenen die we hierna kort de revue laten passeren.

De psalmen in het *Gereformeerd Kerkboek* (1986/2017) van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) zijn voor een deel nieuw berijmd, voor een deel komen ze overeen met de Nieuwe Berijming.

In het *Liedboek - Zingen en bidden in huis en kerk*' (2013) zijn alle psalmen overeenkomstig de Nieuwe Berijming opgenomen. Bij 59 psalmen zijn daaraan ook alternatieve berijmingen toegevoegd op een andere dan de Geneefse melodie, meestal in de stijl van de gezangen uit dezelfde bundel, soms in de stijl van de evangelische traditie. Bij psalm 23 is er daardoor zelfs keuze uit maar liefst acht versies.

In de bundel *Weerklank*' (2016) staan 85 psalmen uit het Gereformeerd Kerkboek, 57 uit de Nieuwe Berijming en 8 nieuw berijmde psalmen. Daarnaast is er bij 26 psalmen een tweede berijming toegevoegd op een andere dan de Geneefse melodie.

In bundels uit de evangelische traditie staat geen compleet psalter. Wel zijn daarin liederen opgenomen die zijn gebaseerd op psalmen. Zo hebben 37 psalmen een plek gekregen in 51 *Opwekkingsliederen* (1978-heden)⁷.

De Nieuwe Psalmberijming

Het doel van deze bundel, waarmee in 2014 is begonnen en die in 2021 werd voltooid, is het opfrissen van de traditie en het bruikbaar houden van waardevolle melodieën. Het eerste krijgt vorm in een

7 Zie achterin deze brochure hoe deze psalmen kunnen worden opgezocht.

eigen nieuwe berijming van het gehele psalter, het tweede komt tot uiting in het consequente gebruik van de Geneefse melodieën.

Qua tekst biedt de DNP een kwalitatief goede, begrijpelijke, voor de eredienst bruikbare vertolking van de brontekst. De kernelementen van de brontekst zijn vrijwel overal verwerkt. Het taalgebruik is fris en actueel, de beeldspraak is origineel. De poëtische kwaliteit zou echter bij een deel van de psalmen beter kunnen. Deze berijming kiest duidelijk nieuwe wegen en is dus geen herziening van de klassieke berijmingen.

De vernieuwing van DNP ligt zuiver op het tekstuele vlak. Maar op zich zou er op muzikaal vlak ook wel gekozen kunnen worden voor een iets eigentijdse stijl, met name door de gemeentezang te laten begeleiden door andere instrumenten dan het orgel.

The Psalm Project

Het doel van dit project is het toegankelijk maken van psalmen voor begeleiding met andere instrumenten in een meer eigentijdse stijl. Tussen 2010 en 2017 zijn 37 psalmen uitgebracht; het project beoogt niet om het hele psalter uit te brengen.

Qua tekst maakt TPP grotendeels gebruik van bestaande berijmingen: OB, NB en Gereformeerd Kerkboek. Daarbij wordt slechts een deel van de brontekst vertolkt: alleen de kerngedachten of een deel van de verzen komen aan de orde. Deze zettingen zijn dan ook niet bedoeld ter vervanging van een complete berijming. Het taalgebruik vertoont inconsistenties door het gebruik van verschillende oudere en nieuwere berijmingen, maar is wel begrijpelijk.

De melodieën zijn - meer of minder herkenbare - eigentijdse bewerkingen van het Geneefs Psalter, aangevuld met eigen melodieën. Daarbij wordt vooral gekeken naar hoe je de tekst het beste muzikaal kunt uitdrukken: is de Geneefse melodie daarvoor (nog steeds) geschikt, of is een andere melodie nodig. Een deel van de bewerkingen is bedoeld als luisterlied en daarmee minder geschikt voor samenzang. De arrangementen zijn bedoeld voor een combinatie van instrumenten, maar kunnen in principe ook op alleen een piano of een orgel worden gespeeld.

Psalmen voor Nu

Het doel van dit project is het opnieuw beschikbaar stellen van de psalmen voor mensen van nu in taal en muziek van nu. Tussen 2005 en 2014 zijn alle psalmen nieuw getoonzet met een eigen nieuwe berijming. Qua tekst is PvN zeer begrijpelijk; de berijmingen bevatten fraaie beeldspraak en de woordkeuze is actueel, hoewel sommige uitdrukkingen als wat al te alledaags ervaren kunnen worden. Een nadeel voor het memoriseren is dat er weinig gebruik wordt gemaakt van rijm, maar daar staan tekstherhalingen van belangrijke thema's tegenover. Niet alle elementen van de brontekst worden behandeld, maar ook met deze bundel is niet beoogd een bestaande berijming geheel te vervangen. Net als The Psalm Project biedt de bundel wel mogelijkheden om bestaande berijmingen af te wisselen.

PvN laat niet alleen qua tekst maar ook qua muziek iets nieuws horen. De melodieën zijn ingewikkelder dan de Geneefse, met een veel gevarieerder ritme en andersoortige melodieën. Sommige psalmen doen echter traditioneler aan. De arrangementen zijn bedoeld voor een (wisselende) combinatie van instrumenten en zijn lang niet altijd eenvoudig. Maar ook deze zettingen kunnen in principe ook op alleen een piano of een orgel worden gespeeld. Een deel van de bewerkingen is bedoeld als luisterlied en daarmee minder geschikt voor samenzang. Of de psalmen die wél bedoeld zijn voor de samenzang inderdaad bruikbaar zijn voor de eredienst, daarover kan verschillend gedacht worden (zie hoofdstuk 4). Gemiddeld genomen zal een gemeente die de Geneefse psalmen en traditionele gezangen gewend is, moeite moeten doen deze melodieën te leren. Maar het helpt daarbij wel of een deel van de gemeente deze psalmzettingen al kent van andere bijeenkomsten of van het zelf beluisteren. Uit de praktijk blijkt dat de muzikale stijl van PvN heel herkenbaar is voor veel jongeren en (jong)volwassenen.

Psalm 133 in zes berijmingen

In dit kader ziet u hoe Psalm 133 op zes verschillende manieren, geheel of gedeeltelijk, is berijmd. Ze staan op volgorde van jaar van uitgave. Oordeelt u zelf!

Oude Berijming (1773)

Ai ziet! hoe goed, hoe lief'lijk is 't, dat zoonen
van 't zelfde huis, als broeders, samenwoonen,
daar 't liefdevuur niet wordt verdoofd;
't is als de zalf op 's Hoogepriesters hoofd,
de zalf, waarmee hij is aan God gewijd,
die door haar' reuk het hart verblijdt.

Die liefdegeur moet elk tot liefde noopen,
als d' olie, die, van Arons hoofd gedroopen,
zijn' baard en kleederzoom doortrekt;
z' is als de daauw, die Hermons kruin bedekt,
die Sions top met vruchtbaar vocht besproeit,
en op zijn bergen nedervloeit.

Waar liefde woont, gebiedt de HEER den zegen;
daar woont Hij zelf, daar wordt zijn heil verkreegen,
en 't leven tot in eeuwigheid.

Nieuwe Berijming (1968)

Zie toch hoe goed, hoe lieflijk is 't dat zonen
van 't zelfde huis als broeders samenwonen.
Eén liefdeband houdt hen tezaam.
De zegen van Gods hoog verheven naam
daalt op hen neer vol zoete tederheid,
als olie die den priester wijdt.

Als olie die Aärons baard en kleren
met geur doordringt, zo is de gunst des Heren
voor wie eendrachtig samen zijn.
Als dauw is het, die ligt zo mild en rein
op Hermons top en daalt op Sion neer.
't Wordt al een tuin voor God den Heer.

Jeruzalem! Hier geeft de Heer zijn zegen,
hier woont Hij zelf, hier wordt zijn heil verkregen
en leven tot in eeuwigheid.

Psalmen voor Nu: 'Zo mooi' (2009)

Zo mooi, als mensen die familie zijn
de vrede onderling kunnen bewaren.
Zoals de olie uit Aärons baard
die in zijn kleren druipt, en heerlijk ruikt,
zoals de dauw die op de berg ligt bij Jeruzalem:
van boven naar beneden,
zo geeft de HEER zijn zegen:
hier gaat het leven nooit voorbij.

Zo mooi, als mensen die familie zijn
de vrede onderling kunnen bewaren.
Zoals de olie uit Aärons baard
die in zijn kleren druipt, en heerlijk ruikt,
zoals de dauw die op de berg ligt bij Jeruzalem:
van boven naar beneden,
zo geeft de HEER zijn zegen:
hier gaat het leven nooit voorbij.

Opwekkingsliederen 767: 'Familie' (2014)

Hoe mooi en hoe heerlijk
als wij als familie,
als broers en als zussen,
om elkaar geven
en open en eerlijk
met elkaar omgaan,
de vrede bewaren
en eensgezind leven.

En het mooiste geschenk
wordt ons gegeven:
de zegen van God,
een eindeloos leven.

The Psalm Project: 'Daar is het leven goed' (2015)

Wat is het heerlijk, wat is het goed.
Daar waar de liefde de vrede ontmoet, geeft God zijn zegen.
Goed is het daar samen te leven, één met elkaar.
Daar is het leven goed, leven in eeuwigheid,
waar God zijn zegen geeft voor altijd.

Het is als olie, rijk uitgestort,
waarmee uw dienaar gezalfde wordt.
Zoals de regen bergen bedauwt,
zo heeft uw liefde gemeenschap gebouwd.
Daar is het leven goed, leven in eeuwigheid,
waar God zijn zegen geeft voor altijd.

De Nieuwe Psalmberijming (2015⁸)

Wat goed is het om eensgezind te leven,
om liefde te ontvangen en te geven,
als broers en zussen bij elkaar.
Het is als olie op Aärons haar
die heerlijk ruikt, zijn weg zoekt naar omlaag
en neervalt op zijn baard en kraag.

Als morgendauw is het, als zachte regen,
die neerdaalt van de Hermon als een zegen
op Sions hoogverheven top.
Daar woont de HEER, daar bloeit de liefde op.
Daar geeft Hij wie in vrede samenleeft
een toekomst die geen einde heeft.

8 Ongewijzigd overgenomen in de complete bundel van 2021.

c. Overwegingen bij de keuze van een berijming

Wat doe je daarmee, met al die verschillende berijmingen? Deze paragraaf geeft een tussenbalans. In hoofdstuk 5 vindt u de uiteindelijke aanbevelingen hoe hier als kerkenraad mee om te gaan.

Het is goed om voor alles het doel voor ogen te houden, zoals verwoord in Psalm 107 NB: ‘Houd dan de lofzang gaande.’ Het is een opdracht van onze God om te zingen. De psalmen hebben daarin – hebben we als kerken gezegd – een groot aandeel. De vraag van vandaag is hoe iedereen meekomt in die lofzang. Hoe komen met name jongeren en kinderen daarin mee? Daarover ging het onderzoek dat deputaten hebben gedaan over het zingen van de psalmen. De taal van de te zingen psalmen moet maximaal begrijpelijk zijn. En naast de ‘woordtaal’ is daar ook de ‘muziektaal’: in welke muzikale stijl zing je de psalmen (zie daarvoor het volgende hoofdstuk).

De discussie over de begrijpelijkheid van de taal is een andere dan die 50 jaar geleden in onze kerken werd gevoerd. De berijming van 1773 legde verschillende psalmen heel direct nieuwtestamentisch uit en betrok ze op Christus. In recenter tijd kwam er meer oog voor de eerste betekenis van het Oude Testament. Dat resulteerde op dit punt in een andere aanpak door de berijmers van 1968. Dit was een punt van kritiek op de generale synode van 1971. Moet in een berijming niet zichtbaar gemaakt worden dat Christus de psalmen heeft vervuld?

Luther deed dat laatste heel expliciet in een van zijn bekendste liederen: ‘Een vaste burcht is onze God’. Dat is een bewerking van Psalm 46. Luther betrok deze psalm heel nadrukkelijk op Christus: ‘Vraagt gij zijn naam? Zo weet dat Hij de Christus heet.’ In een bewerking kan dat. En zo zijn er ook vandaag vele bewerkingen van de psalmen (onder meer in Opwekking) die de oude teksten in nieuwtestamentisch licht zetten.

Er zijn dus momenteel twee sporen. De berijmers van 1968 waren terughoudend en berijmden de psalmen als onderdeel van het Oude Testament. Deze terughoudendheid is in latere berijmingen ook te vinden. Daarnaast zijn er oudere en nieuwere berijmingen (en bewerkingen) waarin de psalmtekst nieuwtestamentisch is geïnterpreteerd of bewerkt.

Maar uit de conclusies van het eerste hoofdstuk blijkt dat dit punt niet als het belangrijkste criterium wordt ervaren. Het gaat nu over de vraag of de tekst van een psalm begrijpelijk is. Daarbij speelt hoe dan ook de ‘culturele afstand’ mee. Mensen van nu leven in een andere wereld dan de psalmdichters. En voor een deel van de gemeenteleden kan ook de geloofsbeleving van de psalmdichters ver van hen afstaan. Het is goed om daar in de eredienst aandacht aan te besteden, zodat de psalmen als het ware dichterbij gebracht worden.

Een berijming in hedendaags Nederlands kan al veel helpen bij het dichterbij brengen van de psalmteksten. Verouderde of al te poëtische bewoordingen worden door veel jongeren – en niet alleen door hen – niet meer begrepen. Daardoor gaat de hele tekst aan hen voorbij en is het al gauw teveel gevraagd om je te verdiepen in de betekenis van de psalmtekst.

Veel psalmverzen uit de OB zijn tot de ‘schat der eeuwen’ gaan behoren, maar dat geldt voor veel andere psalmen in de OB beslist niet, simpelweg omdat ze weinig of niet gezongen worden. De dichtertelijke taal van de NB heeft voor velen nog steeds grote zeggingskracht, maar blijkt voor anderen juist een drempel. De dichters van DNP kozen daarom voor een directer en hedendaagser taalgebruik. Wanneer dat leidt tot een geringer poëtisch gehalte, is dat jammer, maar de inhoud zou toch belangrijker moeten zijn dan de vorm.

De veelheid aan psalmberijmingen die er zijn, kan ertoe uitnodigen om nauwkeuriger naar de tekst van de te zingen psalmen te kijken. Bij welke berijming komt het beste uit wat de onberijmde tekst wil zeggen?

Als voorbeeld nemen we weer Psalm 133. De OB heeft in vers 3: ‘Waar liefde woont, gebiedt de HEER den zegen.’ Dat had de proefbundel van de NB aanvankelijk ook nog. Maar in 1968 is gekozen voor: ‘Jeruzalem! Hier geeft de Heer zijn zegen.’ Waar kies je voor? Er valt wat voor te zeggen het ‘daar’ uit Psalm 133 : 3 (onberijmd) te laten slaan op Sion in vers 2, zoals de NB doet en ook DNP. De psalm is immers een

bedevaartpsalm. Maar het is ook goed te verdedigen het te betrekken op vers 1, zoals de OB en Opwekking 767 doen; dat is immers de inzet van de psalm.

Een bundel als Weerklank heeft op verstaanbaarheid geselecteerd uit verschillende psalmberijmingen en is daardoor een wat minder homogeen geheel geworden. Maar voor velen zal dat vandaag geen bezwaar zijn. Veel gemeenten kiezen zelf toch al uit verschillende bundels. In zo'n 'blended worship' komen verschillende stijlen bij elkaar zonder dat ze botsen voor het besef van degenen die deze keuze maken. Het is eerder een voordeel, omdat op deze manier geprobeerd kan worden tot een optimale keuze te komen, waarbij gelet wordt op drie aspecten: *brontekstgetrouwheid*, *begrijpelijkheid* en *poëtische kwaliteit*.

Op welke manier kan een plaatselijke kerk hierin keuzen maken? Als een gemeente tot de conclusie komt dat geen enkele berijming voor elke psalm de beste keuze biedt wat betreft brontekstgetrouwheid, begrijpelijkheid en poëtische kwaliteit, dan zijn er vervolgens twee manieren om hiermee om te gaan.

De eerste is dat gekozen wordt voor een samengestelde bundel, waarin getracht is per psalm de beste keuze te maken of meerdere verschillende versies van een psalm aan te bieden. Dit is gebeurd in Weerklank en in het Liedboek (2013). Dat heeft het voordeel dat de gemeenteleden weten dat uit die ene bundel wordt gezongen. Het heeft als nadeel dat de keuze per psalm toch beperkt is tot de varianten die worden aangeboden of zelfs meestal al gemaakt is door de samenstellers.

De tweede manier is dat de predikant, al dan niet samen met een liturgiecommissie, per psalm - alles afwegende - bewust kiest voor een bepaalde berijming, op basis van de genoemde drie criteria. Het gebruik van een beamer vergemakkelijkt dit. Daarbij kan dan in het ene geval gekozen worden voor het blijven zingen van een geliefde - en nog steeds begrijpelijke - oudere berijming en in het andere geval voor een hedendaagse berijming. Daarbij moet voor

ogen worden gehouden wat goed is voor de eigen gemeente. Bij PvN en TPP speelt daarin ook mee wat een kerk muzikaal gezien in huis heeft. Wat kunnen de verschillende muzikanten, die een gemeente rijk is, aan? Daarover meer in het volgende hoofdstuk.

Het is denkbaar dat in de gemeente een gesprek wordt opgezet rondom de psalmen. Een predikant kan heel goed zo'n gesprek arrangeren. Als ouderen en jongeren een psalmtekst (in verschillende berijmingen en op verschillende zangwijzen) aanreiken en erbij vertellen waarom die betreffende psalm hun zo aanspreekt, kan er iets moois ontstaan in het begrijpen van elkaar. Op deze manier is niet alleen de kerkenraad bezig met het aanleggen van een lijst van goedgekeurde psalmberijmingen, maar is het iets van heel de gemeente. De vraag 'Wat zingen we graag?' wordt dan geen splijtzwam, maar kan bindingsmiddel worden.

Het gebruik van een beamer kan er wel toe leiden dat een gemeente door de bomen het bos niet meer ziet. Als telkens uit andere bundels gekozen wordt, wordt het geheel van gezongen liederen wel heel groot en worden ze niet het geestelijk eigendom van een gemeente. Het is aan te bevelen een lijst in de vorm van een soort 'basisbundel' vast te stellen van psalmen en andere liederen die men belangrijk vindt om zich geestelijk eigen te maken, waarbij een bewuste keuze wordt gemaakt voor de berijming die voor de betreffende psalmen wordt gebruikt. Zo'n lijst heeft niet als doel dat ándere psalmen (en liederen) worden uitgesloten, maar juist om de gekozen psalmen vaker terug te laten komen in de eredienst. Zo kan een gemeente zich de psalmen in de daarvoor gekozen berijming beter eigen maken.

Op deze manier kan een kerkenraad ook een handreiking doen naar de leden. Daarbij kan worden gestimuleerd om ook *thuis* deze psalmen en liederen te zingen. In de ondertitel van het Liedboek (2013) wordt deze verbinding ook gelegd: zingen en bidden in huis en kerk.

4. Muziekstijlen en instrumentkeuze

In hoofdstuk 1 hebben we geconcludeerd dat de muziekstijl van het klassieke psalmzingen (Geneefse melodieën begeleid door een orgel) ver afstaat van de muziekstijlen die de voorkeur hebben van veel jongeren en volwassenen. Daarom loont het de moeite om na te gaan of het mogelijk is om psalmen te zingen in een vlottere, meer eigentijdse stijl, waarbij tegelijk karaktersverschillen tussen psalmen beter tot uiting komen.

Op dat vlak zijn er behoorlijk veel mogelijkheden. Zo zijn in Psalmen voor Nu alle 150 psalmen voorzien van een nieuwe melodie en bijpassende arrangementen voor een (wisselende) combinatie van instrumenten, hoewel de muziek in principe ook op alleen een piano of een orgel kan worden gespeeld. In Opwekking zijn heel wat (delen van) psalmen verwerkt tot een lied. En bij The Psalm Project is vaak gekozen voor de mogelijkheid om de Geneefse melodieën nog min of meer te laten ‘doorschemeren’, wat een brug kan slaan tussen het vertrouwde en het eigentijdse.

Maar ook als niet wordt gekozen voor nieuwe of aangepaste melodieën, kan het psalmzingen wat eigentijds worden door het gebruik van meer instrumenten, naast of in plaats van het orgel.

In dit hoofdstuk gaan we deze opties langs en bespreken we allerlei praktische aspecten. We beginnen met het laatste: de keuze van instrumenten.

a. Is er plek voor andere instrumenten naast het orgel?

Al eeuwenlang wordt tijdens de eredienst het orgel gebruikt als instrument om psalmen en liederen te begeleiden. Het is een vertrouwd gebruik geworden in de eredienst. Begeleiding door een orgel ging echter niet zonder slag of stoot. Het orgel werd ‘des duivels fluitenkast’ genoemd en stond volgens sommigen ‘gelijk met beeldendienst en afgoderij’.⁹ Als je beseft hoe die mening over het orgel is veranderd, geeft dat wellicht meer ontspanning bij een gesprek over de mogelijkheden om de psalmen ook door meer eigentijdse instrumenten te laten begeleiden. Ook de volgende stelregel van

9 Evert Westra, *Uit Sions zalen. Een kerkmuzikale handreiking*, blz. 37.

Calvijn kan daarbij helpen: “Omdat Hij dus niets met zoveel woorden aangegeven heeft, en omdat het gaat om dingen die niet tot zaligheid nodig zijn en die afhankelijk van levensomstandigheden van elk volk en elke eeuw op een andere wijze moeten worden toegepast tot stichting van de kerk, is het een goede zaak om, naar gelang het nut van de kerk dit vordert, zowel inzetten die reeds in gebruik zijn te veranderen en af te schaffen, als nieuwe te vormen. [...] Maar, wat schadelijk is of juist tot stichting dient, zal de liefde het best kunnen uitmaken; als wij haar onze leidsvrouw laten zijn, zal alles goed komen.” (Institutie 4.10.30)

In de Bijbel wordt geen voorschrift gegeven over hoe de psalmen moeten worden begeleid. Maar het is wel opvallend dat een groot aantal verschillende muziekinstrumenten wordt genoemd in de psalmen zelf en ook in de Bijbelboeken waar beschrijvingen gegeven worden van zingende Israëlieten. Denk aan snaarinstrumenten, blaasinstrumenten en tamboerijn. De overeenkomst met de samenstelling van muziekgroepen en combo's is dus behoorlijk groot. Eigenlijk staat begeleiding van de gemeentezang door een orgel juist verder af van wat in de Bijbel wordt beschreven. Als we dit beseffen, biedt dit de ruimte om het gesprek hierover aan te gaan met de gemeente. Binnen elke gemeente zal de behoefte anders zijn welke instrumenten er gebruikt gaan worden, maar ook het aanbod aan musici om deze te bespelen zal sterk verschillen. Maar, zoals bleek uit het onderzoek dat is gedaan onder jongeren, velen zouden graag (ook) andere begeleidingsinstrumenten horen in de eredienst. Het benutten van mogelijkheden daarvoor kan de waardering voor het zingen van psalmen dus echt vergroten, ook als daarvoor alleen de Geneefse melodieën worden gebruikt.

Een praktisch punt hierbij is dat het spelen van traditionele psalmzettingen prima kan op toets- en blaasinstrumenten, maar dat gitaristen gewend zijn om akkoorden te spelen. Overigens bestaat er wel bladmuziek van de Geneefse melodieën mét gitaarakkoorden.

b. Nieuwe psalmzettingen spelen: alleen met een muziekgroep of ook op het orgel?

Maar als een gemeente ervoor kiest om de psalmen alleen of vooral door een organist te laten begeleiden, is daarmee dan ook de weg

afgesneden om nieuwe psalmzettingen uit Opwekking, Psalmen voor Nu en The Psalm Project te zingen? Dat is gelukkig niet het geval. De bladmuziek is weliswaar bedoeld voor muziekinstrumenten uit de lichte muziek (zoals piano en gitaar), maar deze zettingen zijn vaak ook te begeleiden op het orgel. Dat vraagt natuurlijk wel aanpassing van de organist: hij of zij zal zich de andere muzikale stijl eigen moeten maken. Net zo goed als aanpassing wordt gevraagd van een combo als de musici een Geneefse melodie moeten begeleiden.

Als je kiest voor begeleiding door andere instrumenten, dan moet je rekening houden met voorkeuren van gemeenteleden, beschikbaarheid van musici (en hun vaardigheden) en de aanwezigheid van instrumenten. In onderdeel d van dit hoofdstuk komen we daarop terug. Ook gewenning is een punt van overweging. Een gemeente die gewend is om alleen begeleid te worden door een orgel kan zich overvallen voelen als er een complete band inclusief drums en elektrische gitaar voor in de kerk zal staan. Een subtielere aanpak met bijvoorbeeld alleen piano en fluit is verstandiger.

Gemeenten die al gewend zijn dat met enige regelmaat een muziekgroep/band liederen begeleidt, zal er snel aan wennen dat ook nieuwe psalmzettingen door zo'n groep worden begeleid.

c. Nieuwe psalmzettingen leren: hoe pak je dat aan?

Basisrepertoire

Vooropgesteld: het is goed om in herinnering te roepen dat in een eerdere brochure (Zuiver zingen¹⁰) meerdere aandachtspunten zijn genoemd bij het bepalen of een lied qua muzikale stijl geschikt is om door de gemeente te zingen. Zo is erop gewezen dat het ritme en de opbouw van de melodieën niet te ingewikkeld moeten zijn en de hoogste en laagste noot binnen het bereik van de gemiddelde stem moet liggen. Daarnaast is het goed om te letten op de kwaliteit van de muziek: hoewel smaken kunnen verschillen, kan toch wel verschil worden gemaakt tussen 'sterke' melodieën die de

10 Deputaatschap Eredienst, 2009: Zuiver zingen. Een handreiking bij het toetsen van liederen voor de eredienst. Buijten & Schipperheijn.

potentie hebben om langdurig te blijven aanspreken en melodieën waar de gemeente snel op uitgekeken is.

Als we kijken naar gemeenten binnen de CGK en aanverwante kerken, dan kunnen we constateren dat het zingen van nieuwe melodieën uit bijvoorbeeld TPP en PvN vrij probleemloos is verlopen. Ook als het gaat om melodieën die op het eerste gehoor lastig lijken. Maar er zijn ook psalmzettingen van PvN en TPP met een melodie die eigenlijk alleen geschikt is voor solozang of een groep die de tijd heeft genomen om de melodie goed te leren. Dat zijn de psalmzettingen die in de eredienst alleen geschikt zijn als luisterlied.

We bevelen aan om bij het starten met het zingen van nieuwe psalmzettingen te beginnen met gemakkelijk zingbare psalmzettingen die een sterke melodie hebben. Op www.eredienstcgk.nl is een suggestie hiervoor beschikbaar gemaakt.

Wat is er verder van belang? Het belangrijkste is dat de musici de muziek door en door kennen. Als een muziekgroep of voorzanger de muziek niet beheerst, zal de gemeente niet meekomen en wellicht eerder met tegenzin zingen dan het de psalmzetting omarmen. Wees hierbij ook realistisch: als een opgegeven psalm in een moeilijke toonsoort staat, erg snel is en simpelweg (nog) niet uitvoerbaar is, moet je het ook niet gaan spelen. Tussen degenen die bij de liturgie betrokken zijn, zullen de lijntjes kort moeten zijn.

Het samenstellen van een basisrepertoire kan een goede start zijn, zeker als een muziekgroep nog niet lang samen speelt. Zo'n basisrepertoire bestaat uit een nader te bepalen aantal psalmen uit bijvoorbeeld de bundels van TPP en PvN waaruit de predikant of de liturgiecommissie kan kiezen.

Er kan ook voor gekozen worden om juist als gemeente een basisrepertoire aan te leren, waarbij gekeken wordt welke psalmzettingen aanspreken en goed zing- en speelbaar zijn. Bijkomend argument voor een gemeenterepertoire is dat ook de nieuwe berijmingen op deze manier geestelijk eigendom kunnen worden van de gemeente als geheel én de individuele gemeenteleden. Dit geldt uiteraard niet alleen voor nieuwe berijmingen van psalmen, maar ook voor andere kerkliederen.

Aanleren: herhaling

Op veel christelijke scholen worden, nog steeds, psalmen aangeleerd, waarbij er veel herhaald wordt. In de kerk zal dit niet anders zijn. Als er onbekende melodieën aangeleerd moeten worden, zal er herhaald moeten worden. Met het genoemde gemeenterepertoire kan er specifiek gekozen worden, maar een nieuwe psalmzetting zal wel regelmatig langs moeten komen, anders beklijft de melodie niet. Op die manier kunnen ook de wat moeilijker melodieën aangeleerd worden. Natuurlijk moeten deze nieuwe zettingen wel passen binnen de liturgie van de erediensten - het is niet de functie van een eredienst om nieuwe psalmberijmingen aan te leren ongeacht de inhoud.

Het kan behulpzaam zijn om digitale afspeellijsten van YouTube of Spotify aan de gemeente aan te bieden. Als er tijdig aan de gemeente wordt doorgegeven dat er nieuwe psalmzettingen gezongen gaan worden in de eredienst, kunnen gemeenteleden zich daarop voorbereiden.

En natuurlijk hoeven gemeenteleden zich niet alleen te richten op de psalmen die in de eredienst aan de beurt zijn. Aanleren kan ook gewoon door thuis te luisteren naar een CD of op het internet.

Aanleren: noten

Niet elk gemeentelid zal even vaardig zijn met noten of bladmuziek, maar net zoals bij de Geneefse psalmen is het aanbieden, aanleren en zingen van nieuwe zettingen mét noten sterk aan te raden. Veel kerken hebben beamers en er zijn tal van programma's (EasyWorship; OpenSong; VideoPsalm; OPS Pro 2015) waarbij noten en tekst getoond kunnen worden. Als er binnen de gemeente een repertoire is aangelegd, kan er voor gekozen worden om ook op papier (of digitaal op smartphone/tablet met een kerkapp) dit repertoire met tekst én noten aan te bieden.

Ook een luisterlied is bruikbaar in de eredienst

Een luisterlied tijdens de dienst kan verschillend ingezet worden. Het kan dienen als meditatief moment of als gezongen schriftlezing. Daarnaast is het luisteren naar een psalmzetting met een wat moeilijker melodie de uitgelezen kans om met die zetting ken-

nis te maken zonder dat de gemeenteleden struikelen over onverwachte ritmische patronen. Als die een paar keer ten gehore zijn gebracht, is het veel gemakkelijker om ze ook zelf mee te zingen. Het is dan wel aan te bevelen dat de gemeenteleden ook de noten te zien krijgen.

Deze methode van aanleren voorkomt ook dat alleen melodieën worden aangeleerd die in één keer kunnen worden meegezongen, maar die tegelijk als nadeel kunnen hebben dat gemeenteleden er snel op uitgekeken zijn.

d. Wat komt er kijken bij begeleiding door een muziekgroep?

Kwaliteit

Het streven naar de hoogste kwaliteit is niet wat God van ons verlangt. Samenzang en de begeleiding daarvan hoeft dus niet perfect te zijn om God groot te maken - dat zou ook teveel gevraagd zijn. Het is echter wel belangrijk dat de kwaliteit van begeleiding ten minste een bepaald basisniveau heeft, want anders gaat de begeleiding afleiden in plaats van ondersteunen. En misschien is er binnen de gemeente nog wel clementie met de musici die spelen, maar voor gasten kan ondermaatse begeleiding reden zijn om niet meer terug te komen. Wees dus eerlijk over wat nieuw repertoire vraagt van een muziekgroep en houdt rekening met niveauverschillen binnen een groep. Het is daarbij geen schande om (opnieuw) op muziek- of zangles te gaan; de kerkenraad zou dat ook (financieel) kunnen faciliteren. En daarnaast is motivatie even belangrijk als kunde of ervaring.

Repetities

Het voordeel dat een organist heeft boven een muziekgroep, is dat hij of zij helemaal zelf kan bepalen op welk moment er gerepeteerd wordt en hoe de speelstijl is. Binnen een muziekgroep is dit compleet anders. Hoe men denkt over de wijze van uitvoering, wie de solo's zingt, welke instrumenten ingezet moeten worden bij een bepaalde zetting, de invulling van speciale diensten etc. kan per persoon verschillen. Dat hoeft geen probleem te zijn, maar je moet er wel goede afspraken over maken. Het doel van elk lid binnen een muziekgroep moet zijn om de gemeente te dienen en God te loven

met muziek en zang. Hiermee sluit je uit dat eigen belang of zelfs ego's op gaan spelen en daar mag je elkaar ook op aanspreken.

Ook muzikaal gezien is het belangrijk dat de begeleiding één geheel is. Het is daarom noodzakelijk om individueel én gezamenlijk te repeteren. Afhankelijk van hoe lang je samenspeelt en de individuele vaardigheden, is het belangrijk om af te spreken dat er wekelijks een avond is waarbij gerepeteerd wordt.

Van de predikant mag verwacht worden dat tijdig bekend is welke psalmen en andere liederen er gezongen gaan worden, zodat op vrijdagavond of zaterdag gerepeteerd kan worden voor de eerstvolgende zondag.

Als het vanwege de grootte van het muziekteam niet mogelijk is om gezamenlijk te repeteren, doe de begeleiding dan (op bepaalde zondagen) met een kleinere bezetting en wissel elkaar zo nodig af. Om dit allemaal goed te laten verlopen is het goed om een agenda bij te houden waarbij te zien is wie er wanneer zal zijn bij repetities en diensten.

En ten slotte is het aan te raden om een leider aan te stellen die het aanspreekpunt is voor binnen en buiten de muziekgroep. Dat hoeft niet de beste musicus te zijn, maar juist iemand die het geheel overziet en knopen durft door te hakken.

Bladmuziek

Bij het samenspelen is het nodig om allemaal van dezelfde (standaard) uitgave van de bladmuziek te spelen, zodat er geen verwarring kan ontstaan over bijvoorbeeld de te kiezen toonsoort. Ongeacht of iedereen binnen de muziekgroep digitale bladmuziek gebruikt – dat heeft zowel voor- als nadelen – is het aan te raden om een gezamenlijke digitale omgeving te gebruiken waar alle bladmuziek in staat en een overzicht per eredienst.

De bladmuziek van TPP en PvN is online te vinden op hun eigen websites (van de eerste zelfs gratis).

Financiën, aankoop van instrumenten

Zeker bij het opstarten van een muziekgroep zal er overleg nodig zijn met - in ieder geval - de Commissie van Beheer over wat er nodig is aan instrumenten en technische voorzieningen. Daar hoort

bij dat afspraken worden gemaakt over welke instrumenten eigendom van de kerk zijn en welke persoonlijk eigendom zijn. Daarbij moet rekening worden gehouden met de wens van bijvoorbeeld een gitarist om hetzelfde instrument ook thuis te kunnen bespelen.

Bij de keuze tussen elektronische en akoestische instrumenten moet onder andere rekening worden gehouden de akoestiek van het kerkgebouw, de onderlinge balans tussen de instrumenten en de (bijkomende) kosten. Wat betreft de technische voorzieningen moet nagedacht worden over de aanschaf van een (ander) mengpaneel, analoog of digitaal, met name als er veel instrumenten tegelijk spelen en de balans daartussen geregeld moet worden. Er kan dan ook gekozen worden voor het inschakelen van een geluidstechnicus

Als musicus wil je je instrument goed kunnen horen, ook als de gemeente meezingt. De beste optie is om oordopjes te gebruiken met een op de persoon afgestemde geluidsmix. Dat heeft ook als voordeel dat een metronoom kan worden toegevoegd, zodat het gemakkelijker wordt om als groep hetzelfde tempo aan te houden.

In dit hoofdstuk zijn allerlei praktische aspecten genoemd, maar de ruimte in deze brochure is beperkt. Daarom wordt op de website www.eredienstcgk.nl verdiepende informatie gegeven en wordt ingegaan op aanvullende zaken als stappen die gemaakt kunnen worden bij het aanbieden van een (realistische) begroting, reproductieve rechten (tekst), uitvoeringsrechten (spelen / laten horen van muziek) en mechanisch recht (opname), informatie over afzonderlijke instrumenten en toebehoren, en functie-eisen die gesteld kunnen worden aan een leider van een muziekgroep.

5. Een bewuste keuze met het oog op de toekomst

a. Advies van deputaten

Door verschillende jongeren uit gemeenten waar alleen uit de Oude Berijming wordt gezongen, is gepleit voor het ongemoeid laten van de klassieke psalmen als dat belangrijk is voor ouderen, zolang er maar ruimte komt voor het zingen van bijvoorbeeld Opwekking. Dit is al de praktijk in nogal wat gemeenten waar de psalmen uit zowel de OB als de NB worden gezongen. Of deze 'voor ieder wat wils'-oplossing het beste antwoord is, is echter de vraag. Weliswaar kan daardoor de tevredenheid over de liturgie in deze gemeenten - onder jong en oud - worden vergroot. Daar staat tegenover dat de psalmen bij een groot deel van de jongeren wel te boek blijven staan als moeilijk en ouderwets. En dat komt het (met het hart) zingen van psalmen niet ten goede. Het kan er juist toe leiden dat het zingen van psalmen verder onder druk komt te staan. Hoe dan wel? Er is wel degelijk draagvlak, ook onder jongeren, om de psalmen meer te gaan waarderen. Het is dus zéker de inspanning waard om de zingbaarheid van de psalmen te vergroten.

Welke berijming kiezen we?

Uit hoofdstuk 1 bleek dat slechts voor een kwart van de jongeren de 'klassieke' berijmingen (OB en NB) goed zijn te begrijpen. Ook wordt vaak een probleem ervaren ten aanzien van de aansluiting bij de eigen geloofsbeleving. De oorzaak daarvan ligt met name in de begrijpelijkheid, de 'culturele afstand' en de inhoud van de psalmteksten. Hoewel er enig verschil is tussen de gemeenten en de leeftijden, blijkt dit patroon zich toch heel breed voor te doen. Het is dus niet verstandig om dit probleem te ontkennen of niet na te denken over oplossingen, ook niet als er in een gemeente als vanouds psalmen worden gezongen.

Het is haast onmogelijk om met één berijming tegemoet te komen aan de wensen van alle leden, ook al is het in veel gemeenten gebruikelijk om voor één 'standaardberijming' te kiezen. Daarom is het beter om in de liturgie bewuste keuzes te maken ten aanzien van de te gebruiken berijming. Daarbij heeft die berijming de voorkeur die inhoudelijk goed aansluit bij de grondtekst van een psalm,

zo begrijpelijk mogelijk is en tekstueel een goede kwaliteit heeft. Als wordt gekozen voor één ‘standaardberijming’, kan niet voor álle psalmen aan de drie criteria worden voldaan. Door te variëren in de te kiezen berijming kan wél aan de drie criteria worden voldaan. Dat betekent bijvoorbeeld dat gekozen wordt voor een OB- of NB-versie met name in die gevallen dat die versie een hoge ‘gevoelswaarde’ heeft en tevens goed te begrijpen is. En dat gekozen wordt voor een DNP-versie of die van Psalmen voor Nu in die gevallen dat de begrijpelijkheid daardoor sterk wordt verbeterd, zonder dat dat ten koste gaat van de inhoud en de tekstuele kwaliteit.

Welke muziekstijl en welke muziekinstrumenten kiezen we?

Uit hoofdstuk 1 bleek dat een duidelijke meerderheid aanpassingen van de muzikale stijl belangrijk vindt. Het gaat daarbij met name om een vlottere stijl, waarbij ook werd gewezen op het duidelijker tot uiting brengen van (karakter)verschillen tussen psalmen. Daarnaast is vaak aandacht gevraagd voor het gebruik van meer instrumenten (naast of in plaats van het orgel).

Vanouds zijn we in onze kerken gewend dat de psalmen op 16e eeuwse melodieën worden gezongen, met begeleiding van het orgel. Deze muziekstijl staat ver af van de muziekstijlen die tegenwoordig breed gewaardeerd worden - ook onder christenen. The Psalm Project en Psalmen voor Nu hebben ons geleerd dat het ook mogelijk is om psalmen te zingen in eigentijdse arrangementen met bijpassende instrumentatie en nieuwe melodieën (al dan niet afgeleid van de vertrouwde 16e eeuwse melodieën). Dat het zingen van nieuwe, meer eigentijdse liederen geen problemen hoeft op te leveren, blijkt uit de praktijk in evangelische gemeenten én in een deel van de gemeenten die behoren tot de gereformeerde gezindte. Het is vooral een kwestie van gewenning. De inspanning die dat kost, zal per persoon en per gemeente verschillen.

We bevelen daarom aan om in de liturgie ook ten aanzien van de muziekstijl bewuste keuzes te maken en zo mogelijk daarin te variëren. Daarbij kan het in gemeenten waar alleen met orgel wordt begeleid al veel uitmaken als ook andere instrumenten worden ingezet. In veel andere gemeenten is er reeds goede ervaring met het variëren tussen de ‘klassieke stijl’ en meer eigentijdse als die van

The Psalm Project (dat een brug wil slaan tussen de klassieke en de meer eigentijdse stijl) en Psalmen voor Nu (dat wat meer aansluit bij Opwekking).

b. Hoe te komen tot beleid ten aanzien psalmzingen?

Bovenstaande algemene adviezen vragen om een bewuste keuze die past bij de samenstelling van de gemeente.

Hoe dit wijs aangepakt kan worden, zal dus per gemeente verschillen. Laat er allereerst openheid zijn om het onderwerp te bespreken. Vaak bestaan in een gemeente tradities van vele jaren. Het worden, onbedoeld misschien, heilige huisjes, maar in de praktijk blijken het nogal eens onheilige huisjes te zijn.

Uitgangspunt is, dat het over een belangrijk en mooi onderwerp gaat: de eredienst, het hart van de christelijke gemeente. Daarover met elkaar in gesprek gaan, kan alleen maar goed doen. Vermeden moet worden dat het aan de orde stellen van het onderwerp meteen de controverse oproept.

Kerkenraad

Een aanleiding voor de kerkenraad kan deze brochure zijn. Laat alle ambtsdragers de brochure lezen en bespreek die dan met elkaar in een of meer kerkenraadsvergaderingen.

De vraag kan via een gemeentelid in een huisbezoek of door een brief aan de orde komen; misschien is het thema besproken op een vereniging, een kring of de catechese en wordt het langs die weg bij de kerkenraad gebracht. De kerkenraad doet er goed aan die vraag dan niet naast zich neer te leggen maar er serieus op in te gaan. Herders van de gemeente willen toch niet anders dan dat de schapen gevoed worden in hun geloof. Zeker voor de jongeren in de gemeente mag bijzondere aandacht en zorg zijn, zodat zij krijgen wat zij nodig hebben om te groeien. Als het over iets wezenlijks als de eredienst gaat, is het goed daaraan serieus aandacht te geven. Daarbij is het niet een kwestie van: 'u vraagt, wij draaien'. Maar een raad die het gesprek hierover uit de weg gaat, doet jongeren (en volwassenen) te kort.

Laten de kerkenraadsleden zelf hier ook nuchter in staan. Het gaat over de eredienst, en dat is het hart van de christelijke gemeente,

maar tegelijk gaat het in keuzes vaak om secundaire zaken. Zingen is belangrijk, wezenlijk zelfs, maar welke psalmberijming gezongen wordt of welke muziekinstrumenten gebruikt worden – een ambtsdrager moet weten dat dit vanuit de Bijbel én vanuit de belijdenis en de kerkorde geen principiële zaken zijn.

Gemeente

Wat in de eredienst gezongen wordt – en liturgische zaken in het algemeen – ligt vaak erg gevoelig. Dat is begrijpelijk, om twee redenen. Allereerst: het gaat over de eredienst, de kostbare en wonderlijke ontmoeting van de gemeente met haar Here. Daar moet niet met onverschilligheid over gesproken worden.

In de tweede plaats, daarmee samenhangend: in de kerkdienst beleeft de gemeente, de gelovige het geloof op een intensieve manier. Woorden, en in het bijzonder ook liederen raken het hart en gaan soms een mensenleven met iemand mee, waardoor ze dierbaar kunnen worden. Liturgische tradities ter discussie stellen kan terughoudendheid of zelfs weerstand oproepen uit vrees iets kostbaars te verliezen.

Daarom is het verstandig om hierin niet als een olifant door de porseleinkast te lopen en rigoureuus alles te veranderen. Tegelijk moet dit een gemeente niet verlammen om iets te veranderen. Bedenk dat we in de gemeente met verschillende mensen te maken hebben. Niet alleen zij die vertrouwd zijn met het oude, hebben recht van spreken, maar ook zij die in hun geloofsbeleving gebaat zijn bij eigentijdsere tekst en muziek.

Belangrijk is om niet meteen allerlei acties op touw te zetten en (ingrijpende) besluiten te nemen. Gelijkzeitig, of zelfs daarvóór is het nodig te werken aan de bewustwording van een en ander in de gemeente.

Aanpak

Wanneer de kerkenraad hierover spreekt en met de gemeente wil spreken, zijn er verschillende mogelijkheden. Hier volgen enkele suggesties. Niet alle zijn passend in elke gemeente: men kan met wijsheid selecteren en toevoegen.

- Betrek (een afvaardiging van) organisten, bandleden en anderen die regelmatig de muziek in de eredienst verzorgen.

- Als er een liturgiecommissie in de gemeente is, betrek deze daarin. Benoem eventueel een commissie speciaal voor dit doel. Bepaal ook wat het mandaat van die commissie is, in verhouding tot de verantwoordelijkheid van de kerkenraad.
- Beleg een gemeenteavond om de gemeente te betrekken bij het onderwerp en te horen wat er leeft in de gemeente. Het is belangrijk dat jongeren, ook doopleden, daarbij aanwezig zijn.
- Laat ouderen en jongeren met elkaar in gesprek gaan en met een open houding naar elkaar luisteren hoe zij muziek (in de eredienst) beleven.
- Nodig een spreker van buiten uit over dit onderwerp.
- Draag het als een onderwerp aan bij clubs, verenigingen en kringen. Het is belangrijk dat wat daar besproken wordt, teruggekoppeld wordt naar de kerkenraad of de commissie.
- Beleg een psalmzangavond, eventueel met een koor of solist.
- Neem het mee als thema voor het pastorale bezoekerwerk gedurende een jaar. Het gaat daarbij niet maar over de oppervlakkige vraag 'Bent u vóór of tegen een andere berijming?' of dergelijke, maar meer over de diepe vraag naar de geloofsbeleving in de erediensten.
- Vraag de predikant om een aantal keren over psalmen te preken. Dit kan in ochtenddiensten, maar wellicht ook in middagdiensten, als afwisseling van de leerdiensten; mogelijk zijn wellicht ook vespers over psalmen. Per keer kunnen verschillende berijmingen of (gesproken) bewerkingen van een zelfde psalm in de liturgie opgenomen worden.

Ten slotte willen deputaten eredienst zich aanbieden om de kerkenraad en gemeente hierin te adviseren en waar nodig te helpen. Zij hebben deze opdracht van de generale synode gekregen. Deputaten zijn beschikbaar voor een (oriënterend) gesprek. Daarin kan met elkaar bezien worden wat in de gemeente mogelijk en nodig is en wat deputaten daarin kunnen betekenen.

Verder lezen

literatuur

Deputaatschap Eredienst, 2009: **Zuiver zingen**. Een handreiking bij het toetsen van liederen voor de eredienst.

Uitgeverij: Buijten & Schipperheijn. 36 pp. Niet meer in de handel; te downloaden via <https://www.eredienstcgk.nl>.

Droger, C.J., 2020. **Een gevoelige snaar**. Een bijbelse visie op muziek. Uitgeverij: Groen. 176 pp.

Knijff, J. van der, 2021. **Ons psalmboek**. Achtergronden en gebruik van het kerkboek van 1773.

Uitgeverij: De Banier. 112 pp.

websites

<https://www.eredienstcgk.nl>

Website van het Deputaatschap Eredienst, met o.a. de tekst van deze brochure en verdere (praktische) informatie over psalmzingen.

<https://psalmboek.nl/>

Breed opgezette website rond de psalmen, met name de berijming van 1773.

www.denieuwepsalmberijming.nl

Website met o.a. alle teksten van De Nieuwe Psalmberijming.

www.psalmenvoornu.nl en <https://nl-nl.facebook.com/psalmenvoornu/about>

Allerlei informatie over Psalmen voor Nu.

<https://thepsalmproject.nl/>

Website van The Psalm Project, met o.a. bladmuziek.

Colofon

Uitgave: Deputaatschap Eredienst van de Christelijke Gereformeerde Kerken

Auteurs: Dick Bal, Maarten Groen, Kees de Jong en Ruben Snippe

Bestellen: extra exemplaren kunnen worden besteld via de website www.eredienstcgk.nl (de brochure is ook als pdf te downloaden).